

Przyczynek do historii gdańskich zbiorów artystycznych (III)

Andrzej Steck (1635–1697), *Portret córki burmistrza Engelcke*, olej, płótno

W poprzednich numerach omówiono okoliczności wywozu z Gdańska po wyzwoleniu, przez sojusznicze wojska, wielu cennych przedmiotów. Ta część jest opowieścią o dalszych losach gdańskich dzieł sztuki.

Kolejny protokół z aktu otwarcia przywiezionych z Gdańska dzieł sztuki został sporządzony w Muzeum im. Puszkina 4 V 1946 r. Tego dnia rozpieczętowano następnych 10 skrzyń o numerach: 18, 25, 27, 26, 21, 24, 23, 40, 41, 58. Obrazy znajdowały się w skrzyni nr 40, miało ich być 10, lecz w dokumencie wyraźnie wymieniono 11 tytułów. Oto spis tych obrazów, wraz z informacją, czy powróciły do Polski, czy nie.

1. **Bellotto (Canaletto)** *Fantastyczna weduta włoska* (Rosjanie nazwę tego obrazu podali jako *Grobowiec nad brzegiem rzeki*), olej, nr 198; jest też

- zapis w MNG – „dep. Lg 198” – obraz ten nie powrócił do Muzeum Narodowego w Gdańsku;
2. **Nicolaes Maes** (1652–1693) *Portret damy*, olej, Stm 436 – zwrócony;
 3. **Nicolaes Maes** *Portret męski*, olej na płótnie, Stm 437 – zwrócony;
 4. *Alegoria wzroku* wg Hendricka Goltziusa (Rosjanie określili tytuł obrazu: *Glorius, Para zakochanych*), olej na płótnie, nr Stm 374 – zwrócony;
 5. **Salomon Wagner** *Portret dziecięcy*. Dziecko z rodu Ferberów, olej na płótnie, Stm 288 – zwrócony;
 6. **Aert van der Neer** *Krajobraz w świetle księżycy*, olej na płótnie, Kbr 115 – zwrócony;
 7. *Ostatnia wieczerza*, Niemcy XVI w., olej, Stm 69 – zwrócony;
 8. **Christian Dietrich** *Portret starca w turbanie*, olej na płótnie, Kbr 43 – zwrócony;
 9. **Christian Dietrich** *Portret staruszki*, olej na płótnie, Kbr 44 – zwrócony;
 10. *Portret męski*, nieznanego malarza, olej (niewykluczone, że może to być praca **Dietricha Starzec w berecie**), Kbr 41 – zwrócony;
 11. *Portret męski*, owalny, nieznanego malarza, olej, Kbr 34 – ten obraz też nie powrócił do Muzeum Narodowego w Gdańsku.

Również w skrzyni nr 41 znajdowały się 34 obrazy, z których na pewno powróciło do kraju 25:

1. *Martwa natura z instrumentem muzycznym*, nieznanymi mistrz holenderski XVII w., olej, Kbr 96;
2. **Pieter van der Bosch** *Martwa natura*, olej, Kbr 19;
3. **Christian van Suchten** *Portret męski*, olej, Stm 313;
4. **Hendrich Pourbus** *Portret zbiorowy (grupa kobiet)*, olej, nr 131;
5. **Abraham Begeyn** *Pasterze z trzodą*, olej, Stm 360;
6. **Christian Dietrich** *Portret męski*, olej, Kbr 41;
7. **Johan Klejn** *Popas*, olej, nr 266;
8. **Adriaen van der Velde** (1611–1693) *Pejzaż*, olej, nr 172;
9. **Johan Klejn** *Węgierscy burlacy*, olej, nr 267;

10. **Baltazar Denner** *Portret męski*, olej, Stm 411;
11. **Johan Christian Vollerdt** *Pejzaż*, olej, Kbr 180;
12. **Johan Christian Vollerdt** *Pejzaż*, olej, Kbr 181;
13. **Jean Jacques Vallin** *Pejzaż z trzodą*, olej, Kbr 170;
14. **Jean Miense Molenaer** *Gracze*, olej, Kbr 102 – wrócił z Ermitażu, po czym zaginął w Polsce (sic!);
15. **Jacques Albert Senave** *Targ przed kościołem gotyckim*, Kbr 147;
16. **Juvenel Paulus** lub **Juvenell Paul** *Ofiarowanie w świątyni*, olej, Stm 350 – powrócił z Ermitażu;
17. **Gerrit van Cegeler** *Młodzieniec z dziewczyną, puszczający bańki mydlane*, olej, Kbr 99 (w rzeczywistości autorem tego obrazu jest **Franz van Mieriz**);
18. *Polowanie na kaczki*, szkoła niemiecka ok. 1600 r., olej, Stm 352 (pod tym numerem w MNG występuje obraz Daniela Schultza pod tym samym tytułem);
19. **Jan Mens Miense Molenaer** (1605–1668) *Scenka w oberży*, Kbr 103;
20. *Żołnierz z wozem*, malarz nieznanymi, XIX w., olej, Stm 173;
21. **Wertangen D. W** *Arkadii*, olej, Kbr 175;

Jacob van Loo (1614–1670), *Portret kobiety*, 1650 r. Olej, płótno, 81 x 65 cm. Kolekcja Kabruna

Joos Cornelisz Droochsloot (1586–1666), Holandia, *Kiermasz*, olej płótno, 100 x 151 cm. Kolekcja Kabruna

22. **Waldemar Kacper** (1793–1865), *Targ*, olej, nr 137;
23. **Aleksander Wilhelm Meyerheim** *Etiuda z kawalerzystami*, olej, Kbr 151;
24. **Abraham Diepram** (1622–1670) *Pijak*, olej;
25. *Portret męski*, malarz nieznan, olej, Stm 523.

Z owych wymienionych wyżej obrazów ze skrzyni 41, należących przed wojną do gdańskich kolekcji, nadal kilku brakuje w Muzeum Narodowym w Gdańsku. Są to:

1. *Portret męski*, owalny, malarz nieznan, Kbr 34;
2. **Johan Carl Schultz** *Łuk Tytusa (Arka Adriana)*, nr 203; niewykluczone, że był to depozyt;
3. **Dawid Teniers** *Geniusz i młodzieniec*, olej, Kbr 161;
4. *Uzdrowienie świętego*, malarz nieznan;
5. *Uzdrowienie świętego*, krąg Elsheimera – o tych dwóch obrazach brakuje informacji, być może występują pod inną nazwą;
6. **Van der Velde** *Portret męski*, olej, Stm 472 – zwrócony w 1956 r.;
7. *Portret męski*, autor nieznan (z rodziny Behrent), olej, Stm 448;
8. **Corneliusz van Poelenburg** *Ucieczka do Egiptu*, olej, Stm 362;

9. **J. C. Schultz** *Dziewczyna przy kominku*, olej, Stm 526 (rzeczywistym autorem tego obrazu jest **Seekatz**, potwierdza to treść jego obrazu i numer Stm 526).

Następne protokoły otwarcia skrzyń z obrazami z Gdańska zostały sporządzone 10 V 1946 r. Tym razem były to skrzynie z numerami: 90, 59, 57, 70.

W pierwszej z nich znajdował się zwrócony później Polsce obraz Johana Christiana Vollerda *Pejzaż* (olej/deska, nr 177) oraz *W pracowni Van Dycka*. Malarz **Koleksa** (olej/deska, nr 20 865) i **Kobell** *Scenka rodzajowa w winiarni* (olej na płótnie, nr 19 783). Jednak co do dwu ostatnich pozycji rodzą się pewne wątpliwości. Obrazów pod takimi tytułami nie ►

Albert Cuyp (1620–1691), Holandia, *Pejzaż z krowami*, olej, płótno, 101,5 x 138 cm

Daniel Schulz (1615–1683) *Podwórko z drobiem*, olej, płótno, 130 x 160 cm

ma w Muzeum Narodowym w Gdańsku. Zastanawia też ich wysoka numeracja, która nie jest charakterystyczna ani dla kolekcji Kabruna, ani dla zbiorów Staatsmuseum, być może były to depozyty lub pochodziły one z jakichś innych zbiorów. Numery te nie pasują do żadnego z inventarzy muzeum gdańskiego.

Pewne zagadki zawierała w sobie i następna rozpakowana tego dnia skrzynia, opatrzona numerem 59. Znajdowało się w niej 6 obrazów, z których 4 na pewno zostały zwrócone i są w Muzeum Narodowym w Gdańsku:

1. **Charles Philippe Spruyt** *Scenka rodzinna*, olej na miedzi, nr 149;
2. **Franz Joachim Beich** *Pejzaż zimowy*, olej na płótnie, nr 464;
3. **Jan van Huchtenberg** *Bitwa*, olej na płótnie, Stm 454;

4. **Franz Jozef Manskirch** *Krajobraz zimowy*, deska/olej, Stm 434.

Pewna niejasność powstaje przy dwóch pozostałych pozycjach, opisanych przez Rosjan jako: *Portret kobiety* i *Portret mężczyzny*. Przy pierwszym zanotowano, że jest malowany farbami olejnymi na płótnie, zaś przy drugim, że jest to pastel na papierze. Przeprowadzone w Muzeum Narodowym w Gdańsku badania pozwalają przypuszczać, że są to portrety autorstwa Jakoba Wessla, przedstawiające Joannę Muhl z d. Świetlicką i jej małżonka Muhla. Natomiast technika tych pięknych obrazów jest nietypowa, jest to bowiem pastel naklejony na płótno. Obrazy te znajdują się w kolekcji Muzeum Narodowego w Gdańsku.

Oprócz wyżej wymienionych obrazów, w skrzyni nr 59 znajdowały się również 2

zwoje planów Gdańska i 48 księzek z dziedziny historii sztuki, które zostały przekazane do biblioteki Muzeum im. Puszkina.

W skrzyni nr 57 przewiezione zostały 3 obrazy:

1. **Groos** *Budowa domu* (Holandia), olej, nr 477 – zwrócony;
2. **Gerard (Gerrit) Dou**, *Kacik w pracowni*, XVII w., Kbr 84, olej na płótnie – brak;
3. **Hienrich Burkiel** *Odpooczynek na pustyni*, olej na płótnie, Stm 260 – brak.

Z zawartości tej skrzyni na pewno powróciła tylko *Budowa domu*. Trzeba jednak zaznaczyć, że oprócz obrazów znajdowało się w niej jeszcze kilka rzeczy: pakupek zawierający 7 grafik; 21 ramek złoconych i 44 fragmenty od 11 ram.

Z ostatniej otwartej tego dnia w Muzeum im. Puszkina skrzyni nr 70 chyba nie

powróciło nic. A były w niej trzy obrazy nieznanymi malarzami:

1. *Para zakochanych z kwiatami*, olej na desce, Stm 631;
2. *Portret damy*, XVIII w., olej na płótnie, bez numeru;
3. *Para zakochanych z lustrem*, olej na desce, Stm 631.

Zaskakujący jest ten sam numer inwentarza Stm 631 widniejący przy pozycjach pierwszej i trzeciej, ale dokładnie tak zapisano w protokole otwarcia skrzyni. Poza tym w skrzyni tej przewieziono również ikonę *Matki Bożej Orantki* oraz dywan ręcznej roboty o wymiarach 4 x 6 m.

Z przytoczonych już faktów wynika, że w okresie od 3 do 10 V 1946 r. w Muzeum Sztuk Plastycznych im. Puszkina w Moskwie zostało otwartych 9 skrzyń, z których wyjęto i przekazano do Muzeum 78 obrazów olejnych na płótnie, drewnie i miedzi, a także dwa pastele na płótnie, w sumie 80 dzieł. Z tego, o ile nam wiadomo, na pewno powróciło na miejsce poprzedniego pobytu 58, losy dwudziestu dwóch dzieł występujących w omawianych protokołach z 1946 r. jeszcze trzeba wyjaśnić.

Zastanawia jednakże fakt, że w podsumowującym raporcie ppłka Denisowa było zaznaczone, że do Rosji wywieziono 92 obrazy. Co znajdowało się wśród pozostałych dwunastu? W jednym ze swoich raportów, sporządzonym 25 VIII 1945 r., ppłk Denisow wśród obrazów obowiązkowo przeznaczonych do wywózki do ZSRR wymienił 4 pozycje:

1. **Franz Floris** *Caritas*, olej na desce;
2. **Johan van Noort** *Rodzina artysty*;
3. nieznanymi obraz **Jana Davida de Heem**
4. nieznanymi obraz **Alberta Cuypa**.

Trzy pierwsze obrazy powróciły do Gdańska, jednak nie zostały one wymienione w znanych nam protokołach otwarcia skrzyń, a więc możemy odliczyć

je od dwunastu. Należałoby jeszcze wyjaśnić los pozostałych 8 wywiezionych wówczas obrazów, których nie da się określić na podstawie przeanalizowanych dokumentów.

W krótkim przeglądzie nie sposób dokładnie opisać i przeanalizować wszystkiego, co znalazło się w skrzyniach gdańskich, wywiezionych do Moskwy w latach 1945–1946. Wiadomo jednak, że wśród tych skarbów kultury znajdowały się również rzeźby z drewna i brązu, płaskorzeźby, wyroby ze srebra, cyny, skóry, księgi z dziedziny historii sztuki, diapozytywy i negatywy dzieł sztuki i obiektów architektury, kartoteki i materiały archiwalne.

W tym miejscu chcielibyśmy tylko zaznaczyć, że za najbardziej cenne dzieła Rosjanie uznali:

1. 4 obrazy malarzy niderlandzkich XVI–XVII w., mianowicie: **Franza Florisa**, **Alberta Cuypa**, **Johana van Noorta** i **Jana Dawida de Heem**, o których losach pisaliśmy wcześniej;
2. Miniaturę malarza niderlandzkiego **Hansa Holbeina**, przedstawiającą portret kupca gdańskiego, która do Muzeum nie powróciła;
3. Rzeźbę grupową z początku XV w. *Zaśnięcie NMP* z kościoła Mariackiego w Gdańsku;

Hans Holbein mł., 1543 r. *Portret Joahima Schwarzwalda*, tusz, pergamin, tondo o średnicy 5 cm

4. 6 rzeźb **mistrza Pawła** z pocz. XVI w.; (pozycje 3 i 4 wróciły do kraju);
5. Trąbkę bosmańską bosmana gdańskiego lubekskiej roboty 1520 r. W ten sposób Rosjanie określili *Gwizdek sygnałowy gdańskiego cechu żeglarczy morskich*, srebro, koniec XV w. – ten piękny przedmiot, ozdobiony figurkami zwierząt fantastycznych i postaciami świętych, nadal znajduje się w wykazach strat wojennych;
6. Lekcytor z 1480 r. w srebrnej oprawie ze skarbca kościoła Mariackiego. Mowa o Lekcjonarzu z 1480 r. w srebrnej oprawie, ozdobionej drogocennymi kamieniami z relikwiarzem. *Była to oprawa – pisze Barbara Tucholka-Włodarska – której bogactwo dekoracji porównać można z oprawą wykonaną w Augsburgu ok. 1506 roku, przechowywaną w Norymberdze (Srebrne oprawy książkowe ze zbiorów w Polsce. 400 lat Biblioteki Gdańskiej. 1596–1996¹. k. 9–10) – to piękne dzieło także nie wróciło do Polski;*
7. 13 przedmiotów, starych haftów wykonanych złotymi i srebrnymi niciami i perłami XV–XVI w. ze skarbca kościoła Mariackiego. Dokonano tylko zwrotu częściowego;²
8. Kolekcję numizmatyczną, liczącą ponad 14 000 egzemplarzy, w tym: 10 438 monet i medali ze srebra, 661 – ze złota. Kolekcja miała siedmiotomowy katalog, wydany przez Barfelda w Gdańsku w latach 1901–1910 – nie wróciła.

Kończąc, chciałabym wyrazić serdeczne podziękowanie pracownikom Muzeum Narodowego w Gdańsku, paniom Krystynie Góreckiej-Petrakjis, Kalinie Zabuskiej, Grażynie Zinówce i Barbarze Tucholce-Włodarskiej za niezmiernie cenną i życzliwą pomoc przy opracowaniu materiału. ❖

Fot. K. Augustyniak,
ze zbiorów Muzeum
Narodowego w Gdańsku

¹ Katalog pod red. J.M. Krzezińskiego i B. Tucholka-Włodarskiej

² Dokładny opis przedmiotów, pochodzących ze skarbca kościoła Mariackiego i innych gdańskich zbiorów, jest zawarty w książce W. Dorsta, *Kunstdenkmale der Stadt Danzig*. Bd IV *Die Marienkirche in Danzig und ihre Kunstschatze*, Stuttgart 1963.